

MARIA DWORZAŃSKA-ZAPAŁOWICZ

UWAGI O PODRĘCZNIKU ETYKI DLA SZKÓŁ ŚREDNICH

Ulrich Schrade: *Etyka. Główne systemy*.
Warszawa, Redakcja Wydawnictw Oświa-
towych DSP Unia-Press, 1992, 72 s.

Opracowanie Ulricha Schrade *Etyka* składa się z trzech rozdziałów, w których autor kolejno przedstawia: antropologiczne podstawy etyki i związane z nimi aksjologie (r. I: *Filozoficzne podstawy etyki*); wybrane poglądy etyczne: hedonizm ascetyczny, nowożytny i współczesne teorie utylitarystyczne (r. II: *Etyki naturalistyczne*); idealizm Platowski, etykę Kanta jako przedstawiciela idealizmu kreacjonistycznego oraz etykę tomistyczną i poglądy Mouniera jako przedstawiciela etyki chrześcijańskiej typu personalistyczno-egzystencjalnego (r. III: *Etyki antynaturalistyczne*).

W całości opracowania autor przedstawia wybrane teorie w ramach dychotomicznego podziału na etyki naturalistyczne i antynaturalistyczne, czyniąc podstawą podziału konieczność uporządkowania zbioru celów i potrzeb człowieka, które same z kolei zależą od pewnej, wcześniej przyjętej koncepcji antropologicznej. Koncepcje te (r. I) dzieli także na naturalistyczne (rozpatrujące człowieka jako część przyrody) i antynaturalistyczne (uważające człowieka za byt w stosunku do przyrody transcendentny - z powodu obecności w człowieku dążenia do nadania sensu życiu poprzez oparcie go o rzeczywistość pozaczasową i pozaprzezienną).

W związku z tym autor wyróżnia potrzeby cielesne, psychiczne i duchowe (r. I, s. 13, 15). Ta sama potrzeba może być wg Schradego rozumiana różnie - jako duchowa lub inna - w zależności od intencji towarzyszących jej zaspokajaniu (np. potrzeba wiedzy, kontaktu ze sztuką, służenia bliźnim - r. I, s. 16). W podobny sposób przedstawiona jest przez Schradego teoria wartości: jest to aksjologia oparta na potrzebach i pragnieniach interpretowanych w sposób naturalistyczny; aksjologia zbudowana na wyróżnieniu przede wszystkim pewnych wartości natury duchowej (służących zaspokajaniu potrzeb duchowych), które same organizują ludzkie działania moralne odbywające się jako wypełnianie powinności (r. I, s. 19). Autor stawia znak równości między antynaturalizmem i antyredukcjonizmem (s. 20), uważając jednocześnie aksjologie naturalistyczne za potencjalnie niebezpieczne, dążące do eliminacji z kultury potrzeb innych niż naturalne (s. 18).

W rozdziale drugim autor omawia etykę Epikura i etykę utylitarystyczną, pisząc o Epikurze, iż rozumiał on ideał życia w sposób ascetyczny, poświęcony zdobywaniu wiedzy o człowieku i świecie (r. II, s. 28). Z etykami utylitarystycznymi wiąże poglądy marksistów i anarchistów. W podsumowaniu tego rozdziału stwierdza, iż wszystkie etyki naturalistyczne są wewnętrznie sprzeczne (ponieważ sprzeczność pomiędzy altruizmem i egoizmem jest nierozwiązywalna) i prowadzą do uprzedmiotowienia człowieka (s. 40).

W rozdziale III Schrade omawia osobno etyki idealistyczne (Sokratesa, Platona i Kanta) i religijne (personalizm tomistyczny i egzystencjalny Mouniera), przyznając wyższą ocenę tym drugim, ponieważ pierwsze, jak sądzi, narażone są na niebezpieczeństwo błędnego rozpoznawania wartości przez autonomiczny rozum i wolę (s. 49). Różnica między etyką tomistyczną a chrześcijańską etyką egzystencjalną zawarta jest w stosunku do rozumu -jako władzy rozstrzygającej o dobru moralnym. W tym drugim typie etyk (jakkolwiek zróżnicowanych) nacisk położony jest na interpretację człowieka jako istoty nie tylko racjonalnej - stąd personaliści odwołują się do fenomenologii, egzystencjalizmu, ewolucjonizmu. Schrade sądzi, iż jedyną istotną różnicą pomiędzy tomizmem a modernizmem personalistyczno-egzystencjalnym jest ujęcie, raz czysto teoretyczne (tomizm), drugi raz, nawiązujące do rozwiązywania konkretnych problemów (s. 58). W tym sensie uwzględnienie irracjonalnej składowej ludzkiej natury, uwidaczniającej się w momencie praktycznego działania - jak chce Schrade - nie byłoby w stosunku do etyki chrześcijańskiej niczym istotnie nowym.

W *Zakończeniu* autor raz jeszcze podkreśla, iż zasadniczą współczesną kontrowersją etyczną jest przeciwstawienie naturalizm - antynaturalizm, ufundowane na odmiennych przekonaniach metafizycznych, czyniąc etyki utilitarystyczne odpowiedzialnymi za stopień zmysłu moralnego człowieka i jego wrażliwości, Wskazując jednocześnie na pesymizm antropologiczny i brak zaufania do natury ludzkiej etyk idealistyczno-religijnych. Sądzi, iż zadaniem współczesności jest wypracowanie nowego sposobu życia.

*

Przydatność opracowania Schradego jako podręcznika dla uczniów szkół średnich oceniam negatywnie z kilku powodów, natury zarówno merytorycznej, jak i metodycznej (związanych np. z odbiorem przez młodzież pewnych specyficznych form wypowiedzi autora).

Podstawowym zarzutem jest ten, że recenzowany podręcznik nie jest neutralny światopoglądowo, stanowi natomiast jednoznaczną prezentację poglądów autora, dokonaną z pozycji personalizmu chrześcijańskiego, co nie daje uczniowi możliwości samodzielnego poznania i oceny stanowisk teoretycznych. W tekście brak jest zarówno podstawowych cytatów (z wyjątkiem św. Augustyna i Kanta), jak też rzetelnego przedstawienia stanowisk przeciwnych autorowi. W miejscu, w którym powinno się ono znaleźć, Schrade umieszcza niedopuszczalne uproszczenia, będące łatwo czytelnymi i tendencyjnymi wartościowaniami (np. s. 40, w. 3 od góry; s. 41, w. przed akapitem). Daleka od obiektywizmu intencja autora jest łatwa do odczytania nawet przez średnio inteligentnych uczniów, co stawia w kłopotliwej sytuacji nauczyciela etyki posługującego się tym podręcznikiem.

Autor nie wspomina o innych możliwościach podziału teorii etycznych (np. ze względu na źródło powinności moralnej, ze względu na kryterium etyczne - jego obecność, treść, uzasadnienie). Błędne jest przedstawienie stanowiska Epikura: centralne pojęcie „mądrości” u tego filozofa nie oznacza nagromadzenia wiedzy o człowieku i świecie (*List do Menojkeusa*), podobnie niedorzeczne jest zbiorcze potraktowanie: starożytnych etyk eudajmonistycznych, współczesnych utilitaryzmów i etyk opartych na psychoanalizie - jako nurtu podobnych teorii (s. 18). W gruncie rzeczy Schrade dzieli teorie etyczne wg uznawanego przez nie sposobu wyłaniania wartości: empirycznego lub apriorycznego. Przyjmując więc takie kryterium podziału można byłoby dodatkowo zaprezentować stanowisko etyków, którzy proponują częściowe uniezależnienie się od pytań o istotę rze-

czywistości i człowieka (np. Lech Ostasz: *Etyka elementarno-universalistyczna*) i takie formułowanie pojęć (np. dobra), aby uwzględniało ono zarówno komponentę praktyczną, jak i idealną, związaną z realizowaniem pewnej wartości.

Wątpliwości budzi też zaliczenie potrzeby podtrzymania życia rozumianej jako potrzeba prokreacji do potrzeb elementarnych, przy jednoczesnym wskazaniu na konieczny charakter tych ostatnich (r. I, s. 12).

W słowniczku przy haśle „aborcja” autor, obok wyjaśnienia terminu, podaje ocenę „etycznie złe”, z czego można wnioskować, że przerywaniu ciąży przysługuje wyłącznie negatywna ocena moralna w świetle wszystkich teorii etycznych - a nie jest to po prostu prawdziwe.

Jako podręcznik przeznaczony dla uczniów wszystkich szkół ponadpodstawowych książka nie jest też odpowiednia ze względu na zbyt trudne sformułowania. Sytuację ratuje nieco umieszczenie w tekście dość prostych przykładów ilustrujących uogólnienia teoretyczne. Jest ich jednak niewiele, a definiowanie pojęć ogólnych za pomocą logiki filozoficznej nie ułatwia uczniom sytuacji.